

Η ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ (Μία νέα άποψη για τους αποδέκτες της)

Υ Π Ο
ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝ. ΤΣΑΓΓΑΛΙΔΗ, Δρος Θ.

Ἀπὸ τὰ δυσεπίλυτα προβλήματα τῆς Ἐπιστήμης τῆς Εἰσαγωγῆς στὴν Καινὴ Διαθήκη εἶναι τὸ τοῦ συγγραφέα τῆς πρὸς Ἑβραίους σημαντικωτάτης ἐπιστολῆς¹. Παραπέμποντας γιὰ τὶς διάφορες ἀπόψεις ποὺ ἐκφράστηκαν στὸ παρελθὸν στὰ ἐγχειρίδια Εἰσαγωγῆς στὴν Καινὴ Διαθήκη² θα περιορισθῶ ἐδῶ στὴν ἐξέταση τοῦ ζητήματος ποῦ ἀφορᾶ στοὺς ἀποδέκτες τῆς Ἐπιστολῆς. Καί, ἐνῶ θεωρῶ ὡς δεδομένην τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄπ. Παύλου συγγραφὴ τῆς Ἐπιστολῆς, νομίζω ὅτι ἡ λύση τοῦ δευτερεύοντος αὐτοῦ προβλήματος, δηλ. τῶν ἀποδεκτῶν, θὰ ἐξομαλύνει καὶ θὰ διαφωτίσει καὶ τὸ κύριο πρόβλημα: αὐτὸ τοῦ συγγραφέα.

Ἡ ἐπιγραφὴ. Ἐκκινῶν ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Πρὸς Ἑβραίους»³ ὁ καθηγητὴς Χρῆστος Βούλγαρης, τοποθετεῖ τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπὶ νέας βάσεως. Δηλ. δὲν προσπαθεῖ νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῆς ταυτότητος τοῦ συγγραφέα γιὰ νὰ ἐπιλύσει κατόπιν τὰ ἄλλα προβλήματα (ἀποδέκτες, χρόνος, τόπος συγγραφῆς κ.λπ.), ἀλλὰ θέτει ὡς ἀφετηρία τὸ θέμα τοῦ προσδιορισμοῦ τῶν ἀποδεκτῶν τῆς Ἐπιστολῆς, θεωρῶν ὡς αὐτονόητη τὴν ὑπὸ τοῦ Ἄπ. Παύλου συγγραφὴ τῆς.

Ἡ ἐπιγραφὴ «πρὸς Ἑβραίους» ὑποδηλώνει Χριστιανοὺς ἐξ Ἰουδαίων, Παλαιστίνης μάλιστα καταγωγῆς. Τοῦτο ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ Χρ. Βούλγαρης⁴ προκύπτει ἀπὸ τὴν Καινὴν Διαθήκην, στὴν ὁποίαν

1. Ἐὰν ἐχάνετο ὀλόκληρη ἡ Κ.Δ. καὶ διασώζοταν ἓνα μόνον βιβλίον τῆς, ἡ ἀπώλεια δὲν θὰ ἦτο τόσο μεγάλη ἐὰν τὸ σωζόμενον βιβλίον θὰ ἦτο ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, κατὰ τὴ γνώμη μου.

2. Βασ. Ἰωαννίδου, Μάρκου Σιώτη, Σ. Ἀγουρίδη, Ἰωάν. Καραβιδουπούλου.

3. Χρήστου Βούλγαρη, «Ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή», ΕΕΘΣΑ, τ. ΚΖ' (1986), σσ. 57-89.

4. Χρ. Βούλγαρη, ἐνθ' ἄν., σ. 65.

ἀπαντᾶται τρεῖς ἐν ὄλῳ φορὲς ἢ λ. Ἑβραῖος⁵. Καὶ στίς τρεῖς περιπτώσεις ἢ λέξις σημαίνει χριστιανὸς ἐξ Ἰουδαίων παλαιστίνης καταγωγῆς. Στὴν πρώτη μάλιστα (Πράξ. 6,1) σὲ ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐγκατεστημένους ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς ἑλληνιστικῆς καταγωγῆς (Ἑλληνιστές). Καὶ ἐνῶ μὲ εὐρίσκει σύμφωνον σὲ ὅλα τὰ γραφόμενά του στὸ προαναφερθὲν ἄρθρον του ὁ καθηγητῆς Χρ. Βούλγαρης, γιὰ ἐπιστημονικοὺς λόγους θὰ διαφωνήσω μόνον μὲ τὴν ἄποψή του ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ἔστειλε ὁ Ἄπ. Παῦλος πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανούς ποὺ κατοικοῦσαν στὰ Ἱεροσόλυμα⁶. Ἡ δική μου ἄποψη εἶναι ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐστάλη, ἀπὸ τὸν φυλακισμένο στὴ Ρώμη Ἄπ. Παῦλο, στοὺς χριστιανούς τῆς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ οἰκοδομεῖται στίς παρακάτω σκέψεις:

α) Οἱ ἀποδέκτες εἶναι κάτοικοι πόλεως, στὴν ὁποία παρέμεινε ὁ Ἄπ. Παῦλος μετὰ τὴν μεταστροφή του ἐπὶ πολὺν χρόνον (περισσότερο ἀπὸ δύο χρόνια).

β) Στὴν ἴδια πόλῃ παρέμεινε φυλακισμένος ὁ Ἀπόστολος. Τοῦ συμπαραστάθηκαν τότε.

γ) Εὐρίσκεται τώρα ποὺ γράφει τὴν ἐπιστολὴ φυλακισμένος σὲ ἄλλῃ πόλῃ καὶ ζητεῖ τὶς προσευχῆς τους.

δ) Δὲν ἔχουν διωχθεῖ στὸ παρελθὸν οἱ ἀποδέκτες σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ ὑπάρχουν μάρτυρες.

ε) Οἱ ἀποδέκτες ζοῦν σὲ παραθαλάσσια πόλῃ.

στ) Περνοῦν κάποια δυσκολία λόγῳ τῆς ὁποίας κινδυνεύουν νὰ ἐκπέσουν στὴν προηγουμένη τους πίστη: τὸν Ἰουδαϊσμό.

ζ) Εἶναι ὅλοι Ἑβραῖοι (ὄχι ἑλληνιστὲς) γι' αὐτὸ ὁ κίνδυνος ποὺ τοὺς ἀπειλεῖ εἶναι ἡ παλαιὰ πίστη τους καὶ ὄχι ἡ εἰδωλολατρεία. Καὶ ἤδη εἰσέρχομαι στὴν λεπτομερῆ ἀνάπτυξη τῶν σκέψεών μου.

A. Οἱ σχέσεις οἰκειότητος⁷ μὲ τοὺς ἀποδέκτες τῆς ἐπιστολῆς προϋποθέτουν τὴν γνωριμία τοῦ Ἀποστόλου μαζί τους καὶ τὴν παραμονή στὴν πόλῃ τους ἐπὶ πολὺν χρόνον. Πόλεις στίς ὁποῖες ὁ Παῦλος

5. 1) Πράξ. 6,1, 2) Β' Κορ. 19,22 καὶ 3) Φιλ. 35.

6. Χρ. Βούλγαρη, ἐνθ' ἄν., σ. 65.

7. Πρβλ. Ἑβρ. 13,19⁷ 10,34 καθὼς καὶ 13,23 καὶ Χρ. Βούλγαρη, «Ἡ πρὸς Ἑβραίους...», σ. 60.

ἔμεινεν ἐπὶ πολὺ διάστημα εἶναι οἱ ἐξῆς: Καισάρεια, Ἐφεσος, Ρώμη, Κόρινθος, Ἀντιόχεια, Ταρσός⁸.

Ἡ Ἐφεσος πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ διότι δὲν ὑπῆρχε ἐκεῖ ἀμιγῆς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν ἐκκλησία, οὔτε κίνδυνον διέτρεχαν οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀλλὰ οἱ ἴδιοι λόγοι ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν Ρώμη, τὴν Ἀντιόχεια καὶ τὴν πατρίδα του τὴν Ταρσόν. Ἡ Ἐφεσος, ἡ Ρώμη⁹ καὶ ἡ Κόρινθος πρέπει καὶ γιὰ ἓνα πρόσθετον λόγο νὰ ἀποκλεισθοῦν, ἐπειδὴ στοὺς χριστιανοὺς αὐτῶν τῶν πόλεων ἔστειλε ἐπιστολὴν ἢ ἐπιστολὰς ὁ Ἀπόστολος καὶ ἔτσι ἢ ἐπιστολὴ μας δὲν θὰ τιτλοφοροῦνταν «πρὸς Ἑβραίους», ἀλλὰ Β' πρὸς Ἐφεσίους ἢ Β' πρὸς Ρωμαίους ἢ Γ' πρὸς Κορινθίους.

Οἱ σχέσεις τοῦ Ἀπ. Παύλου μὲ τὸν Διάκονο Φίλιππον εἶναι πολὺ στενές. Ἀπὸ ὅλους τοὺς μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ — ἐκτὸς ἀπὸ τὸν διάκονο Φίλιππο — μόνο μὲ τὸν Βαρνάβα¹⁰ καὶ τὸν Ἀπ. Πέτρο¹¹ φαίνεται πὼς εἶχε μεγαλύτερον σύνδεσμον.

Τὸν διάκονον Φίλιππον¹² ἴσως νὰ τὸν ἐγνώρισεν ὁ Παῦλος γιὰ πρώτη φορὰν ὅταν οἱ ἑλληνιστῆς τῶν Ἱεροσολύμων μὲ τοὺς ὁποίους «ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει» — μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς Χριστὸν — «ἐπεχείρουν ἀνελεῖν αὐτὸν»¹³, καὶ «ἀδελφοὶ κατήγαγον αὐτὸν — τὸν Σαῦλον — εἰς Καισάρειαν καί, ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν»¹⁴.

Ὁ διάκονος Φίλιππος μετὰ τῶν τεσσάρων θυγατέρων του ἦταν ἐγκατεστημένος στὴν Καισάρεια (Πρ. 8,40). Θὰ μείνει ἀργότερα στὸ σπιτί τοῦ Φιλίππου γιὰ μερικὲς ἡμέρες¹⁵ ὁ Ἀπόστολος, ἐνῶ θὰ πρόκειται νὰ ἐπισκεφθεῖ τὰ Ἱεροσόλυμα γιὰ τελευταία φορὰ. Ἄλλες

8. Δὲν μνημονεύουμε τὴν παραμονὴν του στὰ Ἱεροσόλυμα, διότι πάντοτε ἦταν ὀλιγόημερη (τὸ μεγαλύτερον διάστημα ἦταν δεκαπέντε ἡμέρες. Βλ. Γαλ. 1,18).

9. Ἡ Ρώμη πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶχε μὲ Ἰουδαίους συζητήσεις ὁ Ἀπ. Παῦλος ἐκεῖ (Πράξ. 28,17-29).

10. Κατὰ τὶς Πράξεις (Πρ. 9,26-30), ὁ Βαρνάβας ἀναζήτησε τὸν Σαῦλον καὶ τὸν συνέδεσε μὲ τοὺς ἀποστόλους, καὶ στὴν συνέχεια τὸν ἀναζήτησε στὴν Ταρσὸν (Πρ. 11, 25-26 καὶ 30) μεταφορὰ λογίας στὰ Ἱεροσόλυμα «διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαῦλου»· βλ. καὶ Πρ. 13,1-15, 40.

11. Γαλ. 1,18. Ἀνέβηκε πρὶν νὰ ἀρχίσῃ τὸ κήρυγμα στὰ Ἱεροσόλυμα «ἱστορῆσαι Πέτρον».

12. Τὰ τῆς ἐκλογῆς του ὡς διακόνου καὶ τῆς ἱεραποστολικῆς του δράσεως βλ. εἰς Πράξ. 6,5· 8,5-13 (Σαμάρεια) καὶ 8,26-40 (Γάζαν, Ἄζωτον «ἕως τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν»).

13. Πράξ. 9,28-30.

14. Πράξ. 9,30.

15. Πράξ. 21,8-9 καὶ 15-16. Βλ. καὶ J. Holzner, *Παῦλος*, μετ. Ἱερ. Κοτσῶνη, Ἀθήναι, ἔκδ. 6η, «Δαμασκός», σ. 366 (1961).

συναντήσεις καὶ συμπαράσταση¹⁶ μεγάλη πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι εἶχε ὁ φυλακισμένος γιὰ δύο ὀλόκληρα χρόνια Ἄπόστολος στὸ φρούριο τῆς Καισαρείας ἀπὸ τὸν Φίλιππο ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκογένειά του.

Ὁ J. Holzner¹⁷ ἀναφερόμενος στὶς σχέσεις τοῦ Παύλου μὲ τὸν Φίλιππον, παρατηρεῖ κάπως μονομερῶς γιὰ τὸν τελευταῖον ὅτι «στὸ μεταξὺ, πολλὲς ιδέες τοῦ Παύλου τὶς ἔκανε δικές του».

Ἡ δική μου ἄποψη εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Παῦλος πρέπει νὰ πῆρε ἀρκετὰ ἀπὸ τὸν Φίλιππον, δοθέντος ὅτι γίνεται δεκτὸν ὅτι ὁ τελευταῖος συμφωνοῦσε μὲ τὸν πρωτομάρτυρα Στέφανον τοῦ ὁποῖου ἡ ὁμιλία καὶ τὸ θάρρος ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεξικακία πρέπει νὰ ἐπηρέασαν βαθεῖα τὸν νεαρὸ τότε ραββῖνον Σαοῦλ¹⁸. Ἀκόμη καὶ τὸ περισωθὲν ὑπὸ τοῦ Παύλου¹⁹ λόγο τοῦ Κυρίου «μακάριον ἐστὶ μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν», ἴσως νὰ ἔχει τὴν προέλευσή του στὸν Φίλιππον.

Νομίζω ἀκόμη, ὅτι στὰ αἶτια ποῦ προκάλεσαν τὴν ἀποστολὴ τῆς ἐπιστολῆς πρέπει νὰ προσθέσω καὶ κάποια ἀλλήν ὑπόθεση: τὸν πιθανὸν θάνατον τοῦ διακόνου Φιλίππου. Ἔτσι ἐξηγοῦνται καλύτερα ἢ κάποια ἀνωνομία τῆς ἐπιστολῆς, δεδομένου ὅτι ὁ Παῦλος²⁰ ἤθελε νὰ εἶναι «ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν», καὶ οἱ φράσεις «ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη»²¹, «...οἷτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ»²² καθὼς καὶ ἄλλες ὅπως: «μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οἷτινες ἐλάλησαν ὑμῖν... ὧν ἀναθεωροῦντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἀναστροφῆς μιμνήσθε τὴν πίστιν» (προαπελθόντες), «Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν καὶ ὑπείκετε» (τοῖς διαδόχοις τῶν παλαιῶν, τοῖς νέοις) καὶ «Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως καὶ γὰρ διὰ βραχέων ἐπέστειλα ὑμῖν» (Ἑβρ. 13,17 καὶ 22). Ἀκόμη διὰ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Καισαρείας φαίνεται πῶς φυσικὸ νὰ πέρασαν μία περίοδο ἰσχυροτέρας – ἴσως λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ ἡγουμένου τους Φιλίππου – πίεσεως ἐκ μέρους τοῦ ἰουδαϊκοῦ κέντρου – Ἱεροσόλυμα – διότι τὴν Καισάρεια ὡς ἀνώτερου Ρωμαϊκὸ διοικητικὸ κέντρο ἐπισκέπτονταν πολὺ συχνὰ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν Ἱεροσολύμων καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας γιὰ πολλὰ καὶ διάφορες ὑποθέσεις τους²³.

16. Πράξ. 10,34.

17. Βλ. ἀνωτέρω μνημονευθὲν ἔργον του, σ. 366.

18. Πράξ. 7,1-56 καὶ 7,58 καὶ 8,1. Βλ. καὶ J. Holzner, ἔνθ' ἄν.

19. Πράξ. 20,35.

20. Γαλ. 2,7 «πεπλούεμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς» καὶ 2,9 «ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν».

21. Ἑβρ. 2,3.

22. Ἑβρ. 13,7.

23. Πράξ. 24,1 καὶ 25,2 καὶ 25,7.

Β. Στὴν πόλη πού διαμένουν οἱ ἀποδέκτες τῆς Ἐπιστολῆς, ὁ Ἄπ. Παῦλος παρέμεινε, πρὶν γράψει τὴν ἐπιστολή, φυλακισμένος γιὰ πολὺ διάστημα (Ἑβρ. 10,34).

Πόλεις στὶς ὁποῖες ἐφυλακίσθη ὁ Ἀπόστολος – παρὰ τὰ γραφόμενα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἰω. Καραβιδόπουλο²⁴ γιὰ περισσότερες φυλακίσεις – εἶναι τρεῖς: οἱ Φίλιπποι²⁵ (ἓνα μόνο βράδυ) (Πράξ. 16, 23-40), ἡ Ρώμη (πρῶτη καὶ δευτέρα φυλάκιση) καὶ (ἐπὶ διαιτία) ἡ Καισάρεια²⁶ τῆς Παλαιστίνης. Ἄν, γιὰ εὐνόητους λόγους, ἐξαιρέσουμε τοὺς Φίλιππους, ἡ ἔρευνά μας θὰ περιορισθεῖ στὶς δύο πόλεις, τὴν Ρώμη καὶ τὴν Καισάρεια.

Ἡ ὑπόθεση τῆς Ρώμης πρέπει νὰ ἀπορριφθεῖ γιὰ τοὺς κάτωθι λόγους:

1. Ἡ Ρώμη δὲν εἶχε ἀμιγῆ ἐξ ἰουδαίων χριστιανῶν ἐκκλησία.

2. Οἱ ἰουδαῖοι στὴ Ρώμη μετὰ τοὺς γνωστοὺς διωγμοὺς τοὺς ἀπὸ τοὺς ρωμαῖους αὐτοκράτορες ἦσαν ἐλάχιστοι.

3. Ἡ Ρώμη ἀπέιχε πολὺ ἀπὸ τὸ ἰουδαϊκὸ κέντρο γιὰ νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐκινδύνευαν νὰ ἐπανέλθουν στὰ παλαιὰ ἰουδαϊκὰ ἔθιμα.

4. Εἶναι ἀπίθανον ὅτι ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἢ ἡ Ἐκκλησία θὰ ὠνόμαζαν τὴν ἐπιστολή μας «Πρὸς Ἑβραίους» ἐὰν εἶχε ἀποσταλεῖ πρὸς χριστιανοὺς τῆς Ρώμης.

Ἄλλωστε αὐτὸ πού γράφει²⁷, «*τοῖς γὰρ δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε*»²⁸ ἐναρμονίζεται καλύτερα μὲ τὴν ἐν Καισάρεια (σὲ φρούριον) αὐστηρῆ²⁹ φυλάκισή του ἐπὶ διαιτία, παρὰ μὲ τὴν χαλαρωτέρα φυλάκιση στὴ Ρώμη, ὅπου «*ἐπὶ ἰδίῳ μισθώματι*», ἐφρουρεῖτο καὶ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ δέχεται ἐπισκέψεις.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους δέχομαι ὅτι ἡ πόλη, στὴν ὁποία

24. Οἱ Nestle - Aland (26η ἐκδ. 1979) προτιμοῦν τὴν γραφὴ «*δεσμοῖς*» πού μαρτυρεῖται ἀπὸ τοὺς A D*H, σ. 33.81.1739 pc lat sy co, ἐνῶ ἡ Πατριαρχ. ἐκδοσις (ΚΠολη 1904) στὴν ὁποία στηρίζομαι ἔχει «*τοῖς δεσμοῖς μου*» μαρτυρούμενον ἀπὸ τοὺς Λ' D²M, Cl καὶ ἡ γραφὴ «*τοῖς δεσμοῖς*» ἔχει τὸν ἀρχαιότερο μάρτυρα τὸν p⁴⁶ (3ος αἰ. μ.Χ.) καὶ τοὺς Ψ 104 pc (r). Γιὰ συνδεσμοὺς τοῦ Ἄπ. Παύλου στὴν Καισάρεια δὲν ἔχουμε κανένα ὑπαινιγμό.

25. Ἰωάν. Καραβιδόπουλον, *Εἰσαγωγή*, σ. 173 κ.έ.

26. Πράξ. 16,23-40, Βλ. κριτικὴν εἰς Χρ. Βούλγαρη, *Ἡ πρὸς Ἑβραίους...*, σ. 71 καὶ τοῦ ἰδίου, *Χρονολογία*, σ. 64 κ.έ.

27. Πράξ. 23,33' 24,27. Πρβ. καὶ 26,32. Αὐτῆς τῆς φυλακίσεως προηγήθη, γιὰ δώδεκα μόνο ἡμέρες, ἡ φυλάκιση τοῦ Παύλου στὰ Ἱεροσόλυμα.

28. Ἑβρ. 10,34.

29. Πράξ. 23,35.

εἶχε προηγουμένως φυλακισθεῖ καὶ στοὺς ἕξ ἰουδαίων χριστιανούς τῆς ὁποίας στέλνει τὴν «πρὸς Ἑβραίους» ἐπιστολή του ὁ Ἄπ. Παῦλος, εἶναι ἡ Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης³⁰.

Γ. Γράφει τὴν ἐπιστολή ἐνῶ εἶναι φυλακισμένος, σὲ χριστιανούς ποὺ τοῦ εἶχαν συμπαρασταθεῖ παλαιότερα, ὅταν δηλ. εἶχε φυλακισθεῖ στὴν πόλη τους. Στὸ Ἑβρ. 10,34, μάλιστα, ἐνθυμεῖται εὐγνωμόνως τὴν συμπαράσταση ποὺ τοῦ ἔδειξαν οἱ παραλήπτες τῆς ἐπιστολῆς³¹. Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸ ἀναφέρει ὡς παράδειγμα τῆς φιλαλληλίας καὶ συμπαθείας ποὺ ἔδειξαν κατὰ τὸ παρελθόν, γενόμενοι «κοινωνοὶ τῶν οὕτω ἀναστρεφόμενων»³², ὅταν ἀφοῦ ἐβαπτίσθησαν «πολλὴν ἄθλησιν» ὑπέμειναν «παθημάτων» μὲ τὸ νὰ συμμερίζονται τοὺς ὄνειδισμοὺς καὶ τὶς θλίψεις τῶν διωχθέντων χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐνεργὸν συμπαράσταση πρὸς τοὺς φυλακισθέντες.

Γράφει ἀπὸ τὴν φυλακὴ καὶ αὐτὸ φαίνεται:

α. ἀπὸ τὸ ὅτι ζητεῖ τὶς προσευχὰς τους³³ καὶ

β. ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ποὺ ἐκφράζει, ὅτι μαζί μὲ τὸν Τιμόθεον — ποὺ ἔχει ἀποφυλακισθεῖ ἢ εὐρίσκεται σὲ κάποια περιοδεῖα (Χ. Βούλγαρης) — θὰ τοὺς ἐπισκεφθεῖ γρήγορα³⁴. Βέβαια ὁ ἀείμνηστος Π. Τρεμπέλας παρατηρεῖ, ὅτι «ὡς ὑπερφαίνεται ἐκ τοῦ στ. (13), 23, δὲν ἦτο ἤδη ἐν τῇ φυλακῇ» (*Ἐπίτομη εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους καὶ τὰς ἐπτὰ Καθολικὰς, Ἀθήναι 1941, σ. 164*), ἀλλ' εἶναι γνωστὸν, ὅτι λόγῳ τῆς φυλακίσεώς του ἀδυνατοῦσε νὰ τοὺς ἐπισκεφθεῖ, καί, λόγῳ τοῦ κινδύνου τὸν ὁποῖον διέτρεχαν³⁵, ἀναγκάσθηκε νὰ γράψει καὶ νὰ στείλει τὴν ἐπιστολή.

Δ. Οἱ μὴ «μέχρις αἵματος» διωγμοὶ τῶν ἀποδεκτῶν.

Οἱ ἀποδέκτες τῆς ἐπιστολῆς ζοῦν σὲ πόλη ποὺ ἔγιναν κατὰ τὸ παρελθὸν διωγμοὶ — πρὸ τοῦ γενικοῦ διωγμοῦ τοῦ Νέρωνος — ἀλλὰ ποὺ δὲν ἐστοίχισαν τὴν ζωὴ στοὺς Χριστιανούς. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους διωγμοὶ ἔλαβαν χώρα μόνον στὴν Παλαιστίνη. Ὁ συγγραφεὺς τῆς

30. Ὡς πιθανώτερον χρόνον φυλακίσεως δέχομαι τὰ ὑπὸ τοῦ Χρ. Βούλγαρη προτεινόμενα ἔτη, δηλ. 57-59 μ.Χ. (Βούλγαρης, «Χρονολογία τῶν γεγονότων», ΘΕΟΛΟΓΙΑ (ΝΓ), 1982, σ. 489).

31. «τοῖς γὰρ δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε».

32. Ἑβρ. 10,33.

33. Ἑβρ. 13,19 («προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν... περισσοτέρως δὲ παρακαλῶ τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν»).

34. Ἑβρ. 13,23,

35. Ἑβρ. 10,36· 10,32· 10,24 καὶ 10, 26-29.

ἐπιστολῆς ἀναφέρεται σὲ «*ἄθλησιν παθημάτων*»³⁶, τὰ ὁποῖα ὑπέστησαν μὲ καρτερία καὶ τὰ ὁποῖα περιορίζονταν σὲ «*ὄνειδισμοὺς*» καὶ «*θλίψεις*» ὄχι ὅμως καὶ σὲ θυσία τῆς ζωῆς: «*οὐπω... μέχρις αἵματος ἀνταγωνιζόμενοι πρὸς τὴν ἁμαρτία*».

Χριστιανικὴ κοινότης ἐξ ἰουδαίων ποὺ νὰ μὴν ὑπέστη αἱματηρὸν διωγμὸν στὴν Παλαιστίνη, τὴν περίοδον αὐτῆ, πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἐκτὸς τῶν Ἱεροσολύμων. Διότι ἐκεῖ, ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 34 ἢ 35, εἶχε θανατωθεῖ διὰ λιθοβολισμοῦ ὁ πρωτομάρτυρας Στέφανος³⁷ καὶ ἀργότερα ἐθανατώθη ἀπὸ τὸν Ἡρώδη ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος, υἱὸς τοῦ Ζεβεδαίου³⁸.

Πόλεις ἄλλες τῆς Παλαιστίνης, μὲ ἀξιόλογη ἀμιγῆ ἢ σχεδὸν ἀμιγῆ ἐξ ἰουδαίων χριστιανῶν κοινότητα πλὴν τῆς Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης μὲ τὴν ὁποῖα νὰ εἶχε σχέσεις καὶ οἰκειότητα, καὶ στὴν ὁποῖα νὰ παρέμεινε ἐπὶ πολὺ χρονικὸ διάστημα, δὲν γνωρίζομεν. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ ὁ Βασ. Ἀντωνιάδης³⁹ ἀπορρίπτει τὴν πιθανότητα νὰ ἔχει ὑπ' ὄψην τοῦ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων, ἐπικαλούμενος τὶς περιπτώσεις τοῦ λιθοβολισμοῦ τοῦ Στεφάνου καὶ τῆς θανατώσεως Ἰακώβου, υἱοῦ τοῦ Ζεβεδαίου (Πρ. 8, 1-2 καὶ 12,1 ε.).

Ε. Κάτοικοι παραθαλάσσιος πόλεως.

Οἱ ἀποδέκτες τῆς ἐπιστολῆς φαίνονται ἐξοικειωμένοι μὲ τὴν θάλασσα καὶ τὴν θαλασσινὴ ζωὴ, διότι ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ δύο ναυτικούς ὄρους.

Στὸ 6,18-19 ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ἐλπίδα τῶν Χριστιανῶν — «*κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος*», τὴν ὑπόσχεση προφανῶς τοῦ Θεοῦ ἐννοῶν γιὰ τὰ μελλοντικὰ ἀγαθὰ τῆς Βασιλείας τῶν οὐρανῶν, — τὴν ὁποῖα παραβάλλει μὲ τὴν ἄγκυρα ποὺ συγκρατεῖ στὸ ταραγμένο λιμάνι τὸ πλοῖο ποὺ τὸ δέρνουν τὰ κύματα. «*Ἦν (ἐλπίδα) ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς, ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν*», γράφει.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀποτύχει ὁ χριστιανός, ἂν δὲν προσέξει τοὺς πνευματικούς κινδύνους, τὸ ἀπεικονίζει μὲ παράσταση παρεμνήν ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνη καὶ σκληρῆ ζωὴ τῶν ναυτικῶν.

Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς του, ὁ Ἀπ. Παῦλος, θέλοντας νὰ τοὺς προφυλάξει ἀπὸ μία παλινδρόμηση στὴν σκιώδη καὶ στοιχειώδη κατάσταση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχαν ἀποσπασθεῖ, πιστεύσαντες στὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, τοὺς συνιστᾷ νὰ προσέχουν

36. Ἑβρ. 10,32-33 καὶ 12,4.

37. Πράξ. 8,1-2.

38. Πράξ. 12,1 ε.

39. Βλ. *Εἰσαγωγή* του, σ. 126.

περισσότερον σὲ ὅσα κατηγήθησαν ὅταν βαπτίστηκαν: «*Δεῖ περισσοτέρως* — γράφει — *ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι*» καὶ συνεχίζει: «*μήποτε παραρρυνώμεν*», μήπως ὅταν ἀδιαφορήσουμε, χάσουμε τὴν πορεία μας πρὸς τὴν σωτηρία, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται καὶ μὲ τὸν καπετάνιο, ποὺ ἂν δὲν προσέξει, μπορεῖ, λόγω τῆς ὀμίχλης καὶ τῶν κρυμμένων ὑφάλων, νὰ ρίξει τὸ πλοῖο του στὶς «*ξέρες*».

ΣΤ. Ἀνεξήγητη ἀκόμη παραμένει — στὴν περίπτωση ποὺ θὰ δεχόμασταν τὴν ἄποψη, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐστάλη πρὸς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων — ἡ ἀπουσία μνείας τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομώντος. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ συγγραφεύς, ὅταν ἀναφέρεται σὲ θέματα τῆς ἰουδαϊκῆς λατρείας, δὲν ἔχει ὑπ' ὄψη του τὸν ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων ἀλλὰ τὴν Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου.

★

Ἀνακεφαλαιώνοντας τὰ προηγούμενα, συμπεραίνουμε τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴ ἐστάλη ἀπὸ τὸν Ἄπ. Παῦλον (Ἀπόστολον τῶν ἐθνῶν) σὲ χριστιανικὴ ἐξ ἰουδαίων κοινότητα τῆς Παλαιστίνης, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχει στὴν ἀρχὴ τὴν δήλωσι τῶν ὀνόματος τοῦ Παύλου, οὔτε καὶ τὴ συνήθη ἀποστολικὴ εὐλογία («*Παῦλος, δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ...*»). Ἡ κοινότητα αὐτὴ εἶναι ἀμιγῆς (ἐξ ἰουδαίων μόνον δηλ. Χριστιανῶν) καὶ δὲν εἶναι ἡ κοινότης τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπως ὑποστήριξε ὁ καθηγητὴς Χρῆστος Βούλγαρης, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχαν καὶ πολυάριθμοι Ἑλληνιστὲς ἰουδαῖοι.

2. Ἐπὶ πλεόν, δὲν εἶχε ὁ Παῦλος μὲ αὐτοὺς τὴν γνωριμία καὶ τὶς ἐγκάρδιες σχέσεις ποὺ προϋποθέτει ἡ ἐπιστολὴ καὶ οἱ ὁποῖες συνδέονται μὲ τὴν μακρὰ καὶ αὐστηρὴ φυλάκισή του ἐπὶ δύο χρόνια στὴν Καισάρεια.

3. Εἶχαν τὰ Ἱεροσόλυμα νὰ παρουσιάσουν μάρτυρες (διάκονος Στέφανος καὶ Ἰάκωβος Ζεβεδαίου), ἐνῶ στὴν Καισάρεια δὲν ἀναφέρονται χριστιανοὶ ποὺ νὰ ἐμαρτύρησαν πρὶν ἀπὸ τὸν διωγμὸ τοῦ Νέρωνος («*οὐπω γὰρ μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε...*»).

4. Δὲν θὰ ἐδικαιολογεῖτο ἡ χρῆσι ναυτικῶν ὄρων, οὔτε καὶ ἡ ἀναφορὰ στὴ Σκηνὴ τοῦ Μαρτυρίου, ἐὰν ἡ Ἐπιστολὴ ἐστέλλετο στὰ Ἱεροσόλυμα.

5. Ἀφορμῆ, τέλος, ἴσως ἔδωσε ὁ θάνατος τοῦ διακόνου Φιλίππου.

Προσπάθησα νὰ εἰσδύσω στὸ μυστικὸ (Χρ. Βούλγαρη, Ἡ

πρὸς Ἑβραίους, σ. 57), πὸν κρύβει γιὰ τοὺς ἐρευνητὲς ἡ περίφημη πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολή. Πράγματι, ὁ συγγραφέας της — πὸν χαρακτηρίστηκε ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ῥήτορες ὄλων τῶν ἐποχῶν, — αἰσθάνεται κάποια δυσκολία ν' ἀποκαλύψει τὴν ταυτότητά του ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς κάποιο στέλεχος τῆς Ἐκκλησίας, πὸν θεωροῦνταν ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τὴν ὁποία ἀπευθύνει τὴν ἐπιστολή. Πρὸς τὸ τέλος, ὅμως, προδίδεται ἀπὸ τὰ αἰσθήματα ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτοὺς, πὸν τοῦ συμπαραστάθηκαν ὅταν ἦταν φυλακισμένος στὴν πόλη τους: τὴν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης.